

УДК 159.9

Шибрук Оксана В'ячеславівна, психолог сектору психологічного забезпечення

e-mail: oks.14@mail.ru

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МАЙБУТНІХ РЯТІВНИКІВ

Анотація

В статті представлена психологічна специфіка та умови формування рятівників. Запропоноване теоретичне обґрунтування особливостей професійної діяльності пожежників. Здійснено огляд наукових праць, які вказують на ефективність єдності домінуючих функції навчання і виховання у формуванні особистості майбутніх фахівців. Зазначено, що специфіка курсантського життя, а саме навчання і проживання в закритому приміщенні, є значним чинником для змін в розвитку особистісних рис. Важливу роль на формування професіонала відіграють офіцери і куратори, які повинні вчасно спрямувати курсантів у правильне русло розвитку. Також значний вплив здійснює самовиховання у особистісному розвитку майбутніх рятівників. До числа найважливіших внутрішніх передумов, які визначають ефективність самовиховання курсантів, відносять потреби і мотиви; розвинуту самосвідомість і самокритичність; почуття самоповаги; певний рівень розвитку волі; свідомі установки на різнобічне самовиховання; психологічна готовність до активної, цілеспрямованої і систематичної роботи над самовихованням. Здійснено дослідження суб'єктивних уявлень та очікувань щодо професійно значущих якостей та професійної мотивації у майбутніх рятівників.

Ключові слова: *формування, професійна мотивація, відповідальність, самовиховання, саморегуляція, професіоналізм, курсант, рятівник.*

Шибрук Оксана Вячеславовна, психолог сектора психологического обеспечения

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОТИВАЦИЯ БУДУЩИХ СПАСАТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье представлена психологическая специфика и условия формирования спасателей. Предложенное теоретическое обоснование особенностей профессиональной деятельности пожарных. Осуществлён обзор научных работ, указывающих на эффективность единства доминирующих функций обучения и воспитания в формировании личности будущих специалистов. Указано, что специфика курсантской жизни, а именно обучение и проживание в закрытом помещении, является значительным фактором для изменений в развитии личностных черт. Важную роль на формирование профессионала играют офицеры и кураторы, которые должны своевременно направить курсантов в правильное русло развития. Также значительное влияние оказывает самовоспитания в личностном развитии будущих спасателей. К числу важнейших внутренних предпосылок, которые определяют эффективность самовоспитания курсантов, относят потребности и мотивы; развитую самосознание и самокритичность; чувство самоуважения; определённый уровень развития воли; сознательная установка на разностороннее самовоспитания; психологическая готовность к активной, целенаправленной и систематической работы над самовоспитанием. Осуществлено исследование субъективных представлений и ожиданий относительно профессионально значимых качеств и профессиональной мотивации у будущих спасателей.

Ключевые слова: *формирование, профессиональная мотивация, ответственность, самовоспитания, саморегуляция, профессионализм, курсант, спасатель.*

Shybruk Oksana Vyacheslavivna

CONDITIONS OF FORMATION AND PROFESSIONAL MOTIVATION OF FUTURE RESCUERS

Summary

The article presents a psychological specificity and conditions of formation of rescuers. The theoretical justification of the features of professional firefighters. Made the survey of scientific papers that indicate the effectiveness of the unity of the dominant features of training and education in the formation of future professionals. It is noted that the specific cadets life, such as education and stay indoors is a significant factor for change in the development of personality traits. An important role is played by the formation of professional officers and curators who have time to direct cadets to the correct channel development. Also makes a significant impact in personal self-development of future saviors. Among the most important domestic preconditions that determine the effectiveness of self cadets include needs and motivations; developed self-awareness and self-criticism; self-esteem; a certain level of freedom; realizes versatile installation of self; psychological readiness for active, purposeful and systematic work on self-education. Research of subjective perceptions and expectations of professionally significant qualities and professional motivation for future saviors.

Key words: *formation, professional motivation, responsibility, self-education, self-regulation, professional, cadet, savior.*

Постановка проблеми. Особливостями професійної діяльності пожежних-рятувальників є виконання професійного завдання в незвичайних умовах, сполучених із небезпекою для життя і здоров'я; несприятливий вплив фізичних і хімічних факторів; висока «ціна» діяльності, прийнятих рішень, підвищена відповідальність за порятунок людей; дефіцит часу на переробку інформації, яка надходить, ухвалення рішення та виконання необхідних дій; високий рівень нервово-психічної напруги. Перераховані умови діяльності визначають

підвищені вимоги не тільки до рівня стану здоров'я, фізичної підготовленості пожежного-рятувальника, але й до його індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вітчизняних психологів (С.Д.Максименко, Г.П. Васянович, М.Й. Варій, Н.І. Жигайло, М.М. Козяр, О.В. Тимченко) вказують на ефективність єдності домінуючих функції навчання і виховання у формуванні особистості майбутніх фахівців. Аналіз літератури дає можливість констатувати, що на сьогодні накопичений певний досвід із підготовки професіоналів. Проте залишається невизначеною проблема умов формування професійного рятувальника, його професійно значущих якостей та професійної мотивації.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати і визначити умови формування та професійну мотивацію майбутніх рятувальників.

Результати дослідження. Формування особистості професіонала у процесі оволодіння екстремально-професійною діяльністю не зводиться лише до розвитку її операційної сфери у вигляді накопичення знань, вмінь і навичок, а припускає формування складних психічних систем регуляції її соціальної поведінки, про що свідчать і результати досліджень Л.С. Виговського, О.Н. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна та інших психологів. Істотну роль відіграє розвиток уявлень про ті явища, які пов'язані з основними закономірностями професійного становлення. Вони дозволяють виявити фактори регуляції його динаміки, а на цій основі усвідомити себе суб'єктом власної професійної діяльності, зрозуміти її соціальну значущість. Усе це входить в комплекс необхідних умов ефективного формування особистості й досягнення такого рівня розвитку професійно значущих психічних якостей, структур і механізмів регуляції поведінки, які необхідні для досягнення високого рівня професійної діяльності.

Дослідник Є.О. Клімов звернув увагу на деякі загальні закономірності розвитку особистості. Він стверджує, що протягом життя спостерігається

певний ступінь сталості особистісних рис, але вони не абсолютні, оскільки залежно від умов життя і діяльності процес розвитку особистості може змінюватися. Відповідно до нашого дослідження, специфіка курсантського життя, а саме навчання і проживання в закритому приміщенні, є значним чинником для змін в розвитку особистісних рис. Тому важливу роль на формування професіонала відіграють офіцери і куратори, які повинні вчасно спрямувати курсантів у правильне русло розвитку.

Український професор Жигайло Н.І. вважає, що у професійному становленні студента головну роль відіграють психологічні закономірності і механізми духовного становлення особистості. Учений створила авторську модель духовного становлення особистості в юнацькому віці. У запропонованій моделі виокремлено інструментальна, потребово-мотиваційна та інтеграційна складові. Під *духовним становленням особистості* дослідник розуміє надбання духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості; розвиток провідних характеристик людини, її духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу її життя, виступати на передній план усього процесу її соціалізації. Акумулятором духовності слугують релігія, наука, мораль, мистецтво, педагогіка.

Вітчизняний психолог М.Й. Варій стверджує, що процеси навчання і виховання одночасно впливають на свідомість, діяльність, відносини, волю та емоції курсантів. Але процес навчання безпосередньо формує свідомість особистості, а через нього й інші особистісні параметри курсанта. Процес виховання насамперед звернений до відносин, дій та емоцій, а також впливає на поведінку курсанта.

Велика виховна роль впливу на формування майбутніх фахівців належить особистому прикладу начальника, керівника. Особливості взаємодії суб'єктів та об'єктів у процесі виховання полягає в тому, що вихованці специфічно сприймають і реагують на ці впливи виховників. Під впливом своїх потреб,

мотивів, переконань, звичок та інших внутрішніх чинників вони ніби «просіюють» їх, вибираючи в їхньому розумінні найбільш доцільне. Проте ці впливи діють не лише на свідомий, але й на підсвідомий рівень, незалежно від бажання курсанта, вносячи зміни, які у новому контексті знову впливають на їх свідомість.

Офіцеру, як організатору військово-педагогічного процесу, необхідно враховувати і такі закономірності формування особистості, як провідна роль у формуванні особистості соціальних умов; залежність розвитку курсанта від характеру і змісту службової діяльності; взаємообумовленість внутрішніх психічних факторів і зовнішніх впливів на курсанта; формування особистості з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей курсанта; залежність формування особистості майбутнього офіцера від характеру взаємин між курсантами, духовної атмосфери у курсантів; залежність формування особистості від якості навчально-виховної роботи в університеті. Особистість курсанта формується у колективі. Становлячи собою важливий чинник виховання, курсантський колектив у той же час є складним організмом, призначеним для виконання службових завдань.

Сучасний український вчений М.М. Козяр наголошує, що поряд із навчанням і вихованням, де частково здійснюється процес морально-психологічної підготовки, коли формуються і закріплюються необхідні якості для службової діяльності, командирами, фахівцями виховних структур здійснюється і власне сама психологічна підготовка: відбувається накопичення уявлень курсанта про екстремальну ситуацію та адаптація до неї; загартовуються необхідні професійні якості, що дозволяє їм проявитися в нових незвичайних умовах; здобувається досвід саморегуляції в умовах небезпеки – навички аутогенного й ідеомоторного тренування.

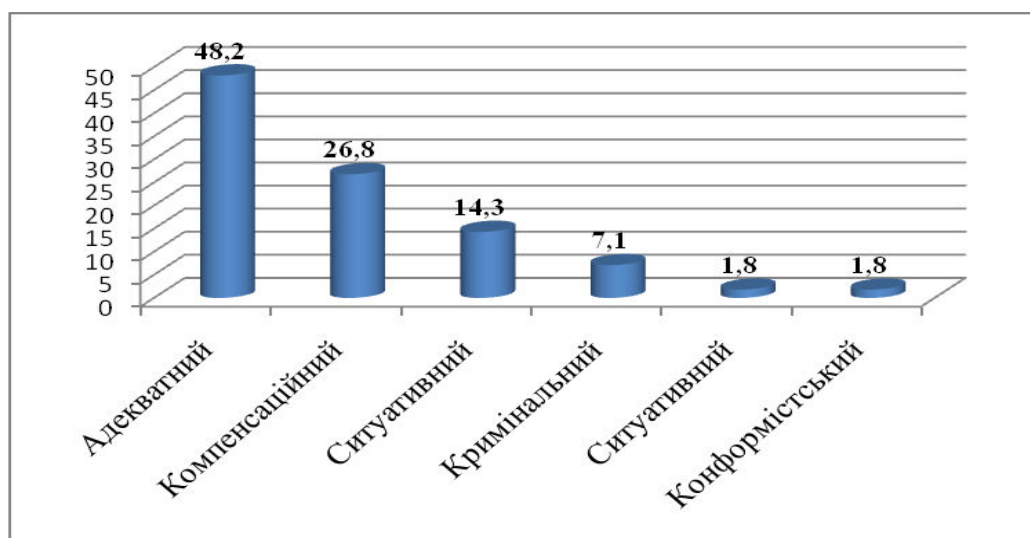
Також слід звернути увагу на вплив самовиховання у особистісному розвитку майбутніх рятівників. До числа найважливіших внутрішніх передумов, які визначають ефективність самовиховання курсантів, варто

віднести потреби і мотиви, що спонукають курсантів до роботи над собою; розвинуту самосвідомість і самокритичність, які дозволяють об'єктивно оцінити свої переваги і недоліки; почуття самоповаги, яке надихає і не дозволяє відставати від інших; певний рівень розвитку волі; свідомою установка на різнобічне самовиховання; психологічна готовність до активної, цілеспрямованої і систематичної роботи над самовихованням.

З метою вивчення суб'єктивних уявлень та очікувань щодо професійно значущих якостей та професійної мотивації у майбутніх рятівників, дослідження проводилось в групі досліджуваних Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (56 осіб).

Для дослідження були використані: методика «Професійна мотивація на службу» та анкета вивчення суб'єктивних уявлень та очікувань щодо професійно значущих якостей.

За допомогою методики «Професійна мотивація на службу», ми визначили типи мотиваційної спрямованості курсантів, а саме: адекватний тип; компенсаційний; конформістський; кримінальний; ситуативний, пов'язаний з романтичною привабливістю професії; ситуативний, пов'язаний з престижем професії. Після проведення аналізу результатів, отримані дані про типи професійної мотивації зведено та представлено на рис.1.

Рис.1 Професійна мотивація на службу

За результатами дослідження виявлено, що у курсантів переважає адекватний тип професійної мотивації (27 осіб, тобто 48,2%). Адекватний тип мотивації характеризується тим, що ціннісні орієнтації та пов'язані з ними професійні мотиви повністю узгоджуються з реальною, суспільно значущою поведінкою особистості, яка відповідає вимогам професійного та етичного характеру, що пред'являються професією рятувальника. Професійні мотиви є адекватними змісту та цілям професії, тобто спрямовані на захист громадян. Така спрямованість, як правило, пов'язана з чітким уявленням про майбутню професійну діяльність, прагненням розвинути в собі необхідні якості. Поведінка людей з таким типом мотивації відрізняється активністю, цілеспрямованістю, помірним прагненням до лідерства. Мотивація даного типу сприяє швидкій адаптації до умов навчання та безпосередньо професійної діяльності.

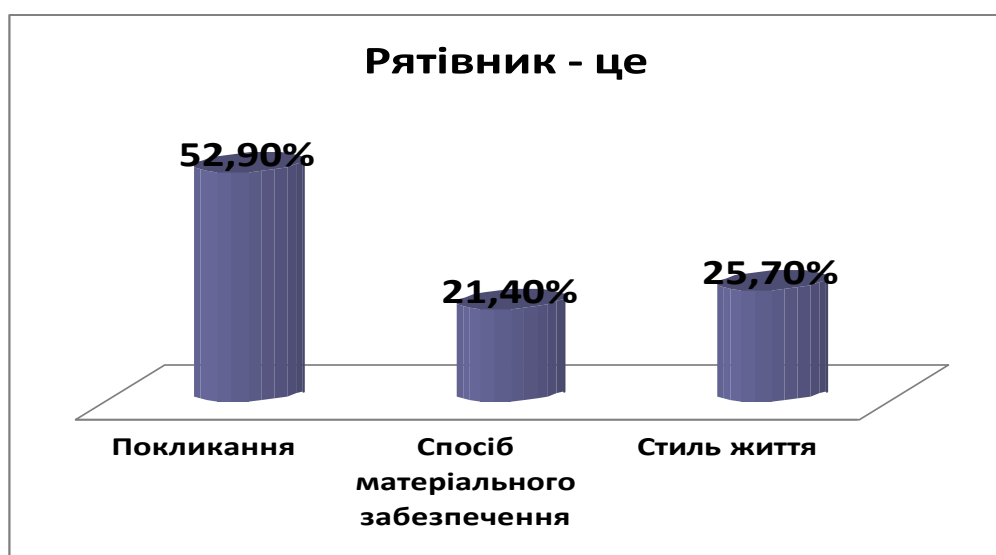
Проте є курсанти у яких переважає компенсаційний тип мотивації (15 курсантів, тобто 26,8%). Вибір професії працівника ДСНС дає можливість подолати в собі слабкі риси характеру завдяки оволодінню професією, що вимагає прояву мужності, самостійності, рішучості й тому подібних якостей. В одних випадках робота за фахом в подальшому не призводить до очікуваних результатів, а, навпаки, посилює переживання такою особою своєї неспроможності, сприяє виникненню емоційних зривів, поганій адаптації серед колег. В інших випадках відбувається гіперкомпенсація слабких рис особистості: формується надмірна тенденція до домінування, рішучість, емоційна холодність, прояви жорстокості. Результатом бувають серйозні професійні помилки. В зв'язку з цим компенсаційний тип прогностично несприятливий.

Також у даній групі досліджуваних виявлено 8 осіб (14,3%), в яких переважає ситуативний тип мотивації, пов'язаний з престижем професії. При ситуативному типі, пов'язаному з престижем професії та матеріальними стимулами факторами вибору професії є прагнення до престижного стану в

суспільстві без вираженого інтересу до самої спеціальності, а також матеріальні міркування. Ситуаційний тип мотивації пов'язаний з тенденцією до розчарування в своїй діяльності, незадоволення нею і, як наслідок цього, формальним відношенням до своїх обов'язків. Тому він є прогностично несприятливим.

Під час дослідження виявлено 4 курсанти (7,1%) із кримінальним типом мотивації. Людина із даним типом мотивації зустрічається не дуже часто, характеризується неявною антисоціальною спрямованістю, що, як правило, маскується правильним поясненнями. Ці люди прагнуть використати професію в своїх цілях, які не відповідають вимогам, що постають перед професіоналом. Для них характерні нечесність, безпринциповість, схильність до авантюри, стереотипність у відповідях на запитання, знайомство тільки з зовнішньою стороною професії. При цьому типі мотивації вже у період оформлення на службу у осіб можуть проявлятися елементи недисциплінованості та порушення законності.

З метою визначення суб'єктивних уявлень про обрану професію, професійні якості рятівника, нами була проведена анкета (рис.2).

Рис.2 Суб'єктивні уявлення про обрану професію

52,9 % курсантів вважає, що «Рятівник» - це покликання людини, тобто не кожна особа може стати справжнім рятівником, вона повинна бути

впевненою в собі і в обраній професії, рішучою, стійкою, підготовленою до порятунку людей і можливих втрат. Саме впевнений рятувальник зможе гідно виконувати роль рятувальника і працювати із задоволенням.

Інша частина курсантів (25,7%), вважає, що «Рятувальники» - це стиль життя, тобто такі люди повністю віддані своїй професії, рятування для них є звичайною справою.

21,4% досліджуваних у даній професії вважає саме спосіб матеріального забезпечення. Такі люди на перше місце ставлять користь від здійсненої роботи і головним мотивом їхньої праці є саме матеріальна винагорода. Такі працівники швидко втрачають інтерес до виконання завдань, при найменшому розчаруванні у матеріальному забезпеченні.

При дослідженні важливих якостей рятувальника, виявлено, що головною якістю майбутніх рятувальників є саме рішучість (53,6%). Адже саме рішуча людина зможе врятувати постраждалого, незалежно від обставин та перешкод. Професіоналом може стати лише рішучий рятувальник (рис. 3).

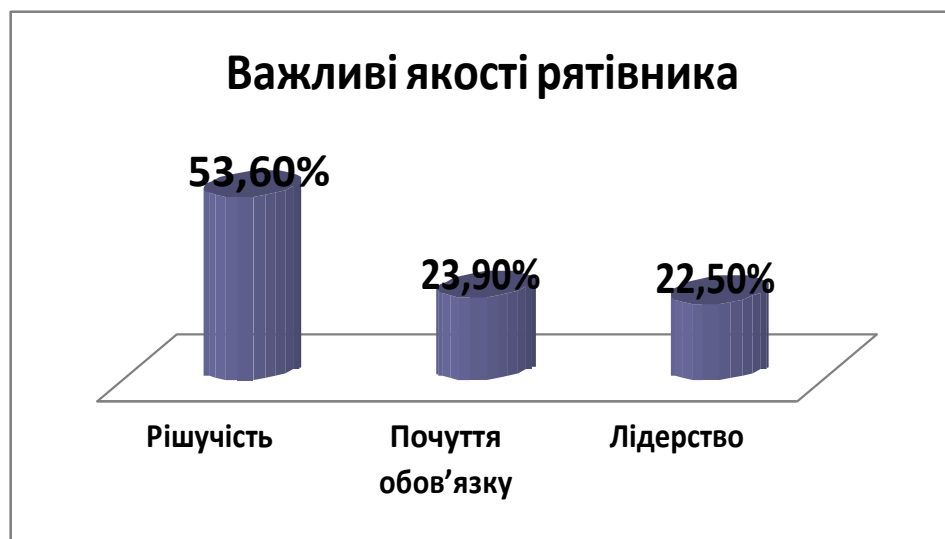

Рис. 3 Професійно-важливі якості рятувальника

23,9% курсантів вважають, що саме почуття обов'язку є головною якістю рятувальника. Така думка може виникнути через їхнє становище у даний момент, тобто під час навчання перед курсантами поставленні певні завдання, і саме маючи почуття обов'язку вони виконують визначені завдання.

Решта курсантів (22,5%), надають перевагу лідерству. На їхню думку, лідер зможе як керувати особовим складом при виконанні завдань, так і сам зможе вчасно і рішуче здійснювати рятувальні роботи.

Аналізуючи проведені дослідження, потрібно зазначити, що є багато курсантів із адекватною професійною мотивацією, що є сприятливим показником для формування професіоналів. Але виявлено значну кількість осіб, яких необхідно спрямувати на професійну мотивацію, яка буде більш ефективною та сприятливою для формування рятувальника. Саме тому, подальшим нашим завданням є провести корекційну роботу, з метою кращого усвідомлення курсантами професії рятувальника, зміни типу професійної мотивації та формування компетентного професіонала.

Отже, проведені дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Воно буде проводитись в напрямку розробки та вдосконалення конкретних методів формування й розвитку професійно значущих якостей рятувальника з урахуванням специфіки військового закладу тощо.

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. Військова психологія і педагогіка : Навчальний посібник / Мирон Йосипович Варій, Михайло Миколайович Козяр, Мирослав Стефанович Коваль; В.о. Нац. ун-т "Львівська політехніка". Львів. військ. ін-т ім. гетьмана П. Сагайдачного; За ред. Мирон Йосипович Варій.– Львів : Сполом, 2003.–с. 18-29.
2. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність: теоретико-методологічний аспект: Монографія. — Львів: Ліга-Прес, 2000. – с.87.
3. Жигайло Н. І. Соціально-економічна діагностика: Навчальний посібник. – Львів, Новий Світ-2000, 2008. – с. 25.
4. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях [Текст] / М.М. Козяр ; Інститут педагогіки і психології

професійної освіти АПН України, Львівський ін-т пожежної безпеки МНС України. – Л. : СПОЛОМ, 2004. – с. 15-31.

5. Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – К.: НПУ Перспектива, 1998. – с. 43.

References transliterated

1. Varij M.J. Vijs"kova psycholohiya i pedahohika : Navchal"nyj posibnyk / Myron Josypovych Varij, Myxajlo Mykolajovych Kozyar, Myroslav Stefanovych Koval"; V.o. Nac. un-t "L"vivs"ka politexnika". L"viv. vijs"k. in-t im. het"mana P. Sahajdachnoho; Za red. Myron Josypovych Varij.– L"viv : Spolom, 2003.–s. 18-29.

2. Vasyanovych H.P. Moral"no-pravova vidpovidal"nist": teoretyko-metodolohichnyj aspekt: Monohrafiya. — L"viv: Liha-Pres, 2000. – s.87.

3. Zhyhajlo N. I. Social"no-ekonomichna diahnostyka: Navchal"nyj posibnyk. – L"viv, Novyj Svit-2000, 2008. – s. 25.

4. Kozyar M.M. Ekstremal"no-profesijna pidhotovka do diyal"nosti u nadzvychajnyx situacijax [Tekst] / M.M. Kozyar ; Instytut pedahohiky i psycholohiyi profesijnoyi osvity APN Ukrayiny, L"vivs"kyj in-t pozhezhnoyi bezpeky MNS Ukrayiny. – L. : SPOLOM, 2004. – s. 15-31.

5. Maksymenko S.D. Osnovy henetychnoyi psycholohiyi. – K.: NPU Perspektyva, 1998. – s. 43.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2014 Shybruk Oksana Vyacheslavivna Шибрук Оксана В'ячеславівна

Отримано: 21.10.2014

Відрецензовано: 04.11.2014

Опубліковано: 03.12.2014